

Bir Şiir Çevirisi İncelemesi: T.S. Elliot: The Waste Land

Nail BEZEL*

SUMMARY

*This paper is on the translation of T.S. Eliot's **The Waste Land** into Turkish as **Çorak Ülke** by Cevat Çapan. The first section reviews briefly what kind of poem **The Waste Land** is and considers the possible difficulties the Turkish reader may be expected to face in reading and appreciating it. In the second section, the question of the equivalence of certain English words and phrases and their Turkish correspondents is taken up, with the remark that such cases are quite few for a poem of such length. In the third section, the achievement of this translation in capturing and recreating the rhythm and the tone is illustrated by bringing together lines and groups of lines from the Turkish version and from the original.*

Bu konuşma, T.S. Eliot'un **The Waste Land** adlı şiirinin **Çorak Ülke** adıyla Türkçe'ye yapılan çevirisi üzerinedir. Çeviri Cevat Çapan'ındır ve kendisinin derleyip çevirdiği **Çağdaş İngiliz Şiiri Antolojisi**¹ adlı kitapta yer almıştır.

Verilen zamanla sınırlı bu konuşmanın giriş bölümünde söz konusu şiirin nasıl bir şiir olduğuna ve Türk okurunun bu şiire ulaşmasında beklenebilecek zorluklara değineceğim. İkinci bölümde, sözcük ve sözcük öbeği seçiminde so-

* Doç. Dr.; ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Adam Yayınları, 1985.

runlu olan birkaç durumu belirttikten sonra, bu şiirin önemli bir ögesi ve bu çevirinin başarısının bir boyutu olan dizelerdeki vurgu ve ritim üzerinde duracağım, şiirin aslından ve çevirisinden karşılaştırmalı örnekler sunacağım.

Şimdi **Çorak Ülke**'nin nasıl bir şiir olduğu üzerine birkaç söz ve önce şair üzerine bir ilk söz: Burada T.S. Eliot'un şairliği üzerine söz söylemek gereksiz olabilir. Ancak çok kısaca iki noktayı anacağım. Birincisi: Bence Eliot yalnızca bir şair değil, aynı zamanda bir stratejistir, çünkü şiirini gündemde tutmanın yolunu bilmiştir: Eliot ömrü boyunca, köklerinin Hindistan'a dek uzandığına inandığı bir Batı kültürü birliğinin savaşımını vermiştir.

Çorak Ülke başlıklı şiire gelince, bu şiir ilk 1922'de yayımlandı. Teması, bir iki sözcükle belirtmek gerekirse, insanlık tarihinde bereket törenleri çağına dek göndermeler yaparak, yirmibirinci yüzyıl başındaki Batı toplumunun ruhsal gücünü yitirmişliğinin ve yozluğunun sergilenmesidir. **Çorak Ülke**, modernist şiir anlayışının en çarpıcı örneğidir. Belirgin bir uyak düzeni ve ilk bakışta ya da duyuşta seçilebilecek bir ölçüsü yoktur. Ancak bu iki özelliğin çeviride bir kolaylık sağlayabileceği söylenebilir. **Çorak Ülke** 432 dizelik bir şiirdir. Her dizede gerek hece gerek vurgu sayısı açısından değişiktir. Bir hecelik bile dizeler varken, en uzun dize on yedi heceye dek varmaktadır (Dize 179). Benim sayabildiğim, bir dizede en çok vurgu ise, on dört heceli bir dizede, yedidir (Dize 121).

Bu şiirin en ilginç özelliklerinden biri Eliot'un sonradan eklediği açıklayıcı notlardır. Şiir önce dergilerde dipnotsuz çıkmış, daha sonra kitap halinde yayımlandığında Eliot bu notları eklemiştir. Bu notları gören araştırmacıların notlarda anılmayan başka kaynakları da bulup çıkarmak amacıyla kütüphanelere koştukları söylenir. Eliot'un eklediği notlar elli bir tanedir; böylece ortalama her sekiz dizede bir Eliot'un açıklayıcı notu vardır. Bu notlar Eliot'un gönderme yaptığı, çağrıştırdığı ya da herhangi bir yolla yararlandığı kaynakları belirtir. Bunun bir anlamı, Batılı okur için bile şiirin anlaşılması için bu tür notlara gerek olduğudur.

Ayrıca bugün şiir genellikle editörün ya da yayımcının açıklayıcı notları ile yayımlanır. Örneğin bir Amerikan edebiyatı antolojisinde editörün sağladığı böyle seksen beş not vardır. Aynı antolojide Eliot'un kendi notları, ayrıca ek on yedi notla açıklanmaktadır. Böylece Eliot'un kilerle birlikte bu 432 dizelik şiire 153 açıklayıcı not getirilmektedir. Bu her üç dizede bir açıklayıcı not demektir. Bu durum, şiirin anlaşılmasında, tadına varılmasında karşılaşılan sorunun bir boyutudur. Eliot'un gönderme yaptığı kaynaklar Batı kültürünün kaynaklarıdır. Şiiri çeviriden okuyacak ve başka bir kültürden olan bir okurun karşılaştacağı zorluk böylece anlaşılabilir.

Batılı okur için de şiirin anlaşılmasını zorlaştıran bir başka neden yayımdan önce çıkartılan bölümlerdir. Yayımdan önce şiiri Amerikan şairi Ezra Pound okumuş, üçte birine yakın bölümünü çıkartmıştır. Böylece bölümler arası

bağlantılar yok olmuştur. Buradan yine başlangıç okurunun durumu anlaşılabilir. Okur açıklayıcı notları okumazsa kendini boşlukta bulabilir, ya da şiirin içinde yiter. Notlarla birlikte okumak ise, notlar da şiir kadar tuttuğundan ve birbirleriyle bağlantıları ilk anda görülemeyeceğinden, bir ansiklopedi okuyor olmak duygusunu verebilir. Elimizdeki çeviride zaten bu tür notlar olmadığına göre, çeviriden yararlanacak okur için bu şiirin boyutları, derinliği ve çağrışımları kaçınılmaz olarak kısıtlı kalacaktır. Ayrıca **Çorak Ülke**'de İngilizce dışında beş ayrı dilden alıntılar var. Belli ki çoğu okurun yardımsız okuyabileceği bir şiir değil bu. Şiirin Türkçe çevirmeni de bu alıntıların çevirisini sağlamıştır.

Bunca ögenin içiçe bulunduğu bir metnin çevirisinde bir dokunulmazlık düzeyi aramak yerinde bir arayış olmasa gerek. Burada, 432 dizelik bir şiir içinde birkaç dize, sözcük ya da sözcük öbeğine çeviri seçenekleri önermenin de yerinde bir uğraş olacağı düşüncesinde değilim. Bu nedenle ben **Çorak Ülke**'nin Türkçe çevirisinde vurgu ve ritmin nasıl başarıyla ve ince bir duyarlılıkla aktarıldığını sergileyecek karşılaştırmalı örnekler vereceğim.

Yine de önce çok az da olsa sorunlu birkaç noktayı belirtmeyi gerekli buluyorum. Bunu yaparken de şiirden baştan sona doğru gideceğim. Vereceğim örnekler çeviride anlamın az ya da çok değiştiği durumlardır. Yirminci dizede, "stony rubbish" tamlaması var ve bu "taş yığını" olarak çevrilmiş. Oysa İngilizce "rubbish" sözcüğünde "çöp" anlamı var ve Batı'nın durumu için kullanıldığında "çöplük"ü çağrıştırmaktadır ve şiirin bütünü ile tutarlıdır. Kullanılmaması anlamın ağırlığını etkileyebilir.

Bir kadının fırçalanan saçını betimleyen dize (dize 109) şöyle: "Spread out in fiery points". Çeviride saçların "ateşli oklar gibi" dağıldığı var. Metinde olmayan "ok" sözcüğünün çeviriye girmesi beklenenden çok daha değişik bir imge yaratmaktadır. Aslında saçlar ok gibi değil, yalnız uçlarında ışıklar vardır.

233'üncü dizede emlakçının katibi ile ilgili olarak şiirde "one of the low" sözleri kullanılmıştır ve Türkçe'ye "aşâğılık bir herif" olarak çevrilmiştir. "Low" sözcüğünde bir niteliksiz vardır. Söz konusu kişi için de uygun olabilir, ancak "aşâğılık" sözcüğü Eliot'un zaten hor gördüğü kişiye gereğinden çok daha fazla bir olumsuzluk yüklemektedir. 246'ncı dizede Yunan mitolojisine göre yer altındaki ölümler diyarındaki kişilerden söz edilirken İngilizce "low" sözcüğünün yine "aşâğılık" olarak çevrilmesi o bağlamda daha da gereksiz bir karşı tavır oluşturmaktadır.

293'üncü dizede "Highbury bore me", tümcesi de "Highbury bana destek oldu" diye çevrilmiştir. Bu tümce Dante'nin Araf'ından² alınmadır. İngilizce "bore" aynı zamanda "doğurmak" eyleminin dili geçmiştir. Başka bir İngilizce

2 Kanto V., dize 135.

çeviride aynı tümce "Siena made me"³ yani, "Siena beni yarattı" olarak geçmektedir. Dante'nin bir başka Türkçe çevirisinde ise aynı tümce "Siena'da açtım gözlerimi"⁴ olarak çevrilmiştir. Bu durumda "destek olmak" çevirisi beklenen anlamı vermemektedir.

Bu evrede **Çorak Ülke**'nin çevirisinde anlam aktarımı açısından bir değerlendirme yapılsa, 432 dizelik bir şiirde bu kadar az tartışmaya açık nokta bulunuşu çevirinin başarısının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu konuşmanın ikinci bölümünde **Çorak Ülke**'de vurgu ve ritmin nasıl aktarıldığının ve nasıl işlediğinin karşılıklı örneklerini sunacağım. Yine önce şiirde ses ve ritmin önemi üzerine bir iki söz. İngilizce'de şiir üzerine bir ders kitabı, şiirde yalnız sözün değil ses ve tonlamanın önemini dile getirmek için, "Şiirde sesi seçmek, bir kadın 'Hayır' dediği zaman sesindeki 'Evet'i seçebilmeye benzer" der⁵. Eliot da, "Şiir, ormanda bir vahşinin tam tamları ile başlar ve aynı ritim ve yankıyla sürer" der⁶. Bunlar şiirde ses, ritim ve tonlamanın önemi ile ilgilidir.

Sunacağım örnekler yine şiirin başından sonuna doğru olacak. İlk örnek, 30'uncu dize ve dört vurgulu:

I will show you fear in a handful of dust.

Sana korkuyu göstereceğim bir avuç tozda.

Sonra dizeler 35-36: Birincisi dört, ikincisi üç vurgulu:

"You gave me hyacinths first a year ago;

"They called me the hyacinth girl."

"Bana ilk bir yıl önce sümbüller vermiştin;

Sümbül kız demişlerdi bana."

Dizeler 46-47 ve 49:

Here, said she,

Is your card, the drowned Phoenician Sailor

.....

Here is Belladonna, the Lady of the Rocks

3 Dorothy L. Sayers, Penguin Books, 1955.

4 Feridun Timur, Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

5 Lawrence Perrine, Sound and Sense: An Introduction to Poetry, New York, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1982, s. 138.

6 The Use of Poetry and the Use of Criticism, London, Faber and Faber Limited, 1946, s. 155.

İşte, diyor,

Bu senin kağıdın, boğulan Fenikeli Denizci

.....

Bu Belladonna, Kayaların Ecesi

Sonra bir sorunlu bölüm geldiğini söylemeliyim. Bir betimleme bölümü. Shakespeare'in *Anton ile Kleopatra* adlı oyunundan bir pasajın çağrışımı içinde. Tümce yapısı dolambaçlı. Bu şiirde başka örneği olmayan uzun tümcelerle bir betimleme. Ardarda oldukça uzun bir dokuz dizelik, (77-85) bir de sekiz dizelik (86-93) tümceler. İngilizce'sinde birincisinde altmışdört sözcük var, ikincisinde elli beş. Çeviride ses ve ritim başka bölümlerde olduğunca işlek değil, bence aslında da değil. Sözcük seçimi, anlam ve dize denkleştirmesi kaygıları sesi ikinci sıraya itmiş olabilir. Eliot, "Şiirde her devrim konuşma diline dönüştür" der⁷. Konuşma dilinden uzaklaşan dizelerin acıcılığından yitirisi bu görüşü haklı kılıyor olabilir.

Sonra iki dilin birbirini nasıl karşılayabileceğini gösteren inci taneleri gibi örnekleri ve aynı ses dalgalanmaları ile çınlayan dört dizelik bir bölüm, 111'den 114'e dek olan dizeler. İngilizce'de sırasıyla 11, 10, 10, 10 heceli ve 5, 4, 3 ve 2 vurgulu; Türkçe'de 17, 14, 13 ve 12 heceli ve vurgu sayısı İngilizce'deki ile aynı, 5, 4, 3 ve 2. Bu dört dizeyi İngilizce ve Türkçe olarak veriyorum:

"My nerves are bad to-night. Yes, bad. Stay with me.

"Speak to me. Why do you never speak? Speak.

"What are you thinking of? What thinking? What?

"I never know what you are thinking. Think."

"Sinirlerim bozuk bu gece. Evet, bozuk. Yanımda kal.

Bir şey söyle. Neden konuşmuyorsun hiç. Konuş.

"Ne düşünüyorsun? Nedir düşündüğün? Ne?

Hiç bilmem ki ne düşündüğünü. Düşün."

Burada tema çağdaş Batı'nın ruhsal çöküntüsü ve insanların birbirlerinden kopuklukları olsa bile konuşma dilinin içtenlikli akışı iki dilde de belirmektedir.

7 "The Music of Poetry", 1942.

Çorak Ülke'nin Türkçe çevirisinde ses ve ritim yankısını yaratmış çok bölüm ve dizeler var. Bu konuşmanın sınırları içinde örnekleri uzatmanın da gerekli olduğunu düşünmüyorum. Gece kapanmak üzere olan bir birahanedeki iki kadının konuşmasından iki dize daha (150-51) aktararak konuşmamı bitireceğim:

Oh is there, she said. Something o'that, I said.

Then I'll know who to thank, she said, and gave me a straight look.

Yaa, öyle mi, dedi. Öyle ya, ne sandın, dedim.

Bunu kime borçlu olacağımı bileceğim öyleyse dedi, dik dik baktı yüzüme.

Burada verilen İngilizce dizelerin birincisinde onbir, ikincisinde ondört hece var. Vurgu ise iki dizede de dört. Türkçe'sinde, birinci dizede onüç hece, ikinci dizede yirmiyedi hece var. Ancak Türkçe'deki iki dize de dört ses dalgası halinde, yani dört vurgu ile, okunabiliyor; doğrusu, ancak böyle okunduğu zaman aslındaki dramatik boyutu yeniden yaratıyor.

Ben **Çorak Ülke**'yi iki dilde karşılaştırmalı olarak okuduğum ve ses ve ritim açısından bir incelemeyi yararlı bulduğum için, Türkçe'sini okuyuşum İngilizce'sinden etkilenmiş olabilir. Bir ölçüde bulduğum ortak vurguları ve ritmi gidecek daha çok arayıp bulmuş olabilirim. Ancak yine belli ki çeviride olmayan bir şeyi benim eklemiş olmam söz konusu olamaz. Bu çeviriyi olumlu kılan, yine Eliot'un diyebileceği gibi, bir ozan çevirmenin içgüdüğü olabilir. Bu sempozyumdaki kuramsal boyutlu başka bildiriler belki bu noktaya da ışık tutacaktır.